

A U R A

TIDSKRIFT FÖR AKADEMISKA STUDIER AV NYRELIGIOSITET

Den stora estetiska ingivelsen – Om Ivan Aguélis Swedenborgläsningar

Simon Sorgenfrei

Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet, Vol. 9 (2017), 9-41.

doi: <https://doi.org/10.31265/aura.517>

De första tio årgångarna, utgivna mellan 2009 och 2018, av *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2000-4419) publicerades ursprungligen i tryckt format. Från och med volym 11 (2020), har tidskriften omarbetats till en diamond open access-tidskrift, och har bytt namn till *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2703-8122). Samtliga artiklar, redaktionella texter och bokrecensioner från volymerna 1–10 publiceras nu online med open access (Creative Commons BY-SA 4.0 licence) med tillstånd från författarna.

For the first ten volumes, published between 2009 and 2018, *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2000-4419) was exclusively available in printed form. Starting with volume 11 (2020), the journal is re-envisioned as a diamond open access journal and will be renamed *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2703-8122). All articles, editorials, and reviews from volumes 1–10 are published online in open access form (Creative Commons BY-SA 4.0 licence) with the permission of the author(s).

Den stora estetiska ingivelsen

Om Ivan Aguélis Swedenborgläsningar

Simon Sorgenfrei

Ivan Aguéli är känd inte bara som konstnär, utan även som Sveriges första (berömda) konvertit till islam och som initierad i sufiorden shadhiliyya-arabiyya. Sufismens roll i Aguélis liv och dess betydelse för hans konstteori och måleri har analyserats av bland andra Viveca Wessel (1988). Denna artikel ska istället analysera Aguélis relation till Emanuel Swedenborgs (1688-1772) skrifter, vilken sträcker sig långt tillbaka i hans liv, och hur dessa influerade Aguélis religionsfilosofi och konstsyn.

Key words: Ivan Aguéli, Emanuel Swedenborg, Modernism, Symbolism, Teosofi

Om Swedenborg hos Aguéli – en biografisk introduktion

Första gången Swedenborgs namn noteras i Axel Gauffins (1877–1964) oöverträffade tvåbandsbiografi över Ivan Aguéli (1869–1917) är det knutet till en porträttskiss av Einar Boyesen daterad till den 13 april 1889. Einar och Ivan, får vi veta, brukade träna fäktning på en gårdsplan i den då framväxande stadsdelen Vasastaden i Stockholm (Gauffin 1940: 30). Dit hade Aguéli flyttat för att läsa vid Palmgrenska skolan efter att ha misslyckats eller relegerats från skolor i Sala, Västerås, Falun och Visby (Wessel 1988: 11).

Einar var son till Adolph Boyesen (1823–1916), pastor i Stockholms swedenborgsförsamling och översättare av flera av Swedenborgs

viktigaste titlar från latin till svenska.³ Aguéli ska ha varit en regelbunden gäst hos familjen de perioder han befann sig i Stockholm och även ”svärmat lite för deras dotter.” (Gauffin 1940: 78)⁴

Kanske var det genom vänskapen med Einar Boyesen som Aguéli först kom i kontakt med Swedenborgs läror? Vad rör hans tidigare läsning vet vi genom en skolkamrat från läroverket i Visby, Tor Sillén, att han drogs till författare som själva läste Swedenborg. I den personligt hållna boken *Minnen från skoltiden av Gotlänningar* (1930) berättar Sillén:

Hösten 1886 kom en ny egendomlig kamrat till Visby, *John Agéli*. [...] Inför lärarna redde han sig dåligt, de trodde han var dum, men i somliga avseenden var han långt kommen. Han hade starka muskler, men var ändå ingen gymnast, hade glasögon, fin, skär hy som en flicka, och rodnade mycket lätt. [...] Han höll då långa föredrag om Ibsen, Strindberg och Nietzsche, vad de skrivit och tänkt, och drog fram Ibsens och Strindbergs porträtt ur sin plånbok. Han talte själv om hur han levde i erotiskt avseende, som en roué, och varje kväll ute, och då jag gjorde den invändningen, att han ju då knappast kunde

³ En kort biografisk notis finns på <http://www.swedenborgsminneskyrka.se/sv/historien/sallskapet-nya-kyrkans-bekannare> (besökt 2017-03-22). Swedenborgianismens svenska 1800-talshistoria väntar ännu på att skrivas, men en grund finns i Appelgren & Ekengren 2002.

⁴ Ofta påpekas hur Aguéli hade ett problematiskt förhållande med sin far, veterinären. Han har själv berättat hur han hörde fadern plåga djuren hemma i Sala, själv blev han senare djurrättsaktivist, känd bland annat för att år 1900, i en aktion mot tjurfäktningar, skjutit mot två matadorer i Paris. Samma år som Aguéli lär känna Adolph Boyesen höll den senare ett anförande om djurrätt i den då nystartade Djurvännernas nya förening. Denna finns utgiven som *Hvarför är det vår pligt att behandla djuren med godhet? Föredrag vid Djurvännernas nya förenings årssammanträde den 29 Mars 1889*. Den spirituelle Adolph Boyesen kan alltså sägas vara den egna faderns absoluta motsats.

hålla ihop länge: ”Hur skall det bli när du blir trettio år?” så fick jag svaret: ”Jag hoppas att aldrig bli trettio år utan att det skall vara slut långt dessförinnan!”

Som romantisk sjuttonårig elev läste Aguéli alltså Nietzsche, Strindberg och beskrev sig själv som en utsvävande libertin. Han intar en radikal hållning. Men detta är innan Strindbergs så kallade ockulta period, när Swedenborg skulle utöva ett inflytande på honom, och Aguéli tycks inte heller senare ha intresserat sig primärt för infernokrisens Strindberg.⁵ Från Mazasfängelset – där han kom att sitta internerad för samröre med anarkister mellan april och augusti 1894 – skrev han till vännen Werner von Hausen (1870–1951), den 26 juni 1894: ”Det är landskapsskildraren eller impressionisten som intresserar mig, inte tillbedjaren av Nietzsche eller idioten som påstått att kvinnorna äro mannen underlägsna.” Han översatte inledningen till *Röda rummet* till franska 1893 och hade planer på att översätta *Utopier i verkligheten* samt *Svenska öden och äventyr*.⁶ Båda verk med en politisk eller naturalistisk, snarare än ockult eller esoterisk, prägel.

Men kanske var Aguéli redan tidigare bekant med Swedenborg? Prästen och botanisten Lars Reinhold Mattson (1870–1938) var även han studiekamrat med Aguéli i Visby och de båda möttes igen i Uppsala 1897, där Aguéli, som då konverterat till islam, studerade arabiska

⁵ För studier av denna period i Strindbergs liv se, Johnsson 2015.

⁶ I brev till Werner von Hausen, 17 och 19 april 1894. Redan året innan, 10 okt 1893, har han frågat Richard Berg hur man gör för att auktorisera en översättning av Strindberg: ”...skriver man till honom o. sänder en bit översatt o.s.v. – Man tänker endast tala med honom om det allra nödvändigaste, om arbetena o.s.v. Ty jag tycker inte alls om honom som personlighet. O. Nietzsche, o. Nordau, o. germanherrar aktar jag min enskilda människa för. --- Det är Strindberg-impressionisten, paysagisten i synnerhet jag vill accentuera. (Gauffin 1940: 105–106). Swedenborg förekommer i *Svenska öden och äventyr II*.

för Herman Napoleon Almkvist (1839–1904). I en minnesskildring berättar Matsson att Aguéli ”beundrade Swedenborg. Det hade han från modern, som öppet anslutit sig till Den nya kyrkans församling.”⁷ Att Anna Agelii var Swedenborgare framgår, som vi ska se, från Aguélis brev. Men vem av dem som blev det först, och när, är oklart. Oavsett när han kom i kontakt med Swedenborg vet vi alltså att han i alla fall från 1889 hade en nära relation till hans skrifter.

År 1890 flyttar Aguéli till Paris för att studera till konstnär vid *Académie Julian*. Där blir han bekant med Artur Bianchini (1869–1955) som återgett hur Aguéli hade svårt med disciplinen och lämnade skolan efter bara några dagar. När de kort där efter sågs igen hade Aguéli ”redan hunnit komma in i exklusiva och radikala kretsar, som det skulle tagit årtal för en annan människa att snoka reda på. Ibland dök han upp och bjöd mig på underliga ställen med zigenarmusik och mystik” (Gauffin 1940: 49). Konstnären Fritz Lindström (1874–1962) redogjorde från samma tid hur någon ”berättade...att i Aguélis byrålåda låg en hög av medlemskort till K. F. U. M., Teosofiska samfundet, en anarkistklubb, nå'n Swedenborgsociety etc – och historien kan nog vara sann, om Aguéli nånsin haft nån byrålåda” (Gauffin 1940: 80). En av de personer han snokat reda på var konstnären Emile Bernard (1868–1941) som blev Aguélis läromästare. Sannolikt var det också genom Bernard som Aguéli kom i kontakt med den teosofiska logen Ananta.

Ananta (tidigare *Lotus Bleu*) var en framträdande teosofisk loge under 1880 och 1890-talen, främst under ledning av Arthur Arnould (1833–1895) som även var politiskt motiverad och ingick i Paris anarkistiska kretsar. År 1872 hade han dömts, *in absentia*, till döden för

⁷ Svenska Dagbladet, 1920-02-22. Texten finns även återgiven i Sillén, Tor (red.) (1930). *Minnen från skoltiden av gotlänningar*. Göteborg: 106–107.

sitt engagemang i Pariskommunen och tvingats i landsflykt. Domen hävdades år 1880 och åter i Paris engagerade han sig i teosofin och blev senare alltså ledare för Ananta (Godwin *et.al.*: 1995: 381). De samlades på 58 Rue de Verneuil (Delalande 2007: 469), tvärs över Seine från Jardin des Tuileries och Louvren, i sjunde arrondissementet.

Under arbetet med sin Aguéliografi hade Gauffin kontakt med en annan av logens medlemmar, Jacques Tasset, som berättar att han lärde känna Aguéli 1892 och att han då studerade Swedenborg och islam, ”han var ett förbindande led mellan det germanska och det latinska Europa.”⁸ På våren samma år besökte Aguéli Stockholm och Kungliga biblioteket där han bland annat lånade en bok om antik konst, en reseskildring från Indokina, ett exemplar av Koranen⁹ och Charles Bau-

⁸ Brev till Axel Gauffin, daterat 21 juni 1939. Gauffin beskriver sedan hur han reste till Tonnerre i Bourgogne i norra Frankrike för att besöka Tasset, som berättade att Aguélis bidrag till logen Ananta var ”Swedenborg i vars skrifter han tidigt fördjupat sig.” (Gauffin 1940: 61–62).

⁹ ”KB:s lånejournaler och besöksloggare bekräftar att I. Aguéli, målare, var på biblioteket den 11/3 1892. Lånejournalen berättar vidare att han lånade en Koran samma datum, och att denna återlämnades den 14/3. Dessvärre berättar lånejournalen inte mer än så, ”Koran” är allt som finns antecknat.” Mejl från registrator Jonathan Bjuggren på KB, 2017-03-03. I samlingarna fanns vid denna tidpunkt, enligt Necim Boukhchana på KB, *Coranus Arabice: recensiois flügelianae textum recognitum iterum exprimi curavit*, Gustavus Mauritius Redslob. Lipsiae, 1867 samt en tidigare utgåva från 1837. Liksom, *Le Koran: Traduction nouvelle faite sur le texte arabe par M. Kasimirski*. Nouv. éd. rev., corr., augm, från 1865. Det fanns också koraner från 1500- och 1600-talet som förmodligen fanns där även 1892, men dessa var knappast tillgängliga för utlån under en så lång tid, enligt Boukhchana, samt svenska översättningar tryckta före 1892. Mejl från Necim Boukhchana, 2017-03-09, Vad gäller då befintliga svenska översättningar kom Fredrik Crusenstolpes översättning på svenska 1843 och Carl Johannes Tornberg 1873–1874. Troligtvis var det Kasimirskis översättning till franska, eller kanske någon av de svenska översättningarna Aguéli lånade.

delaires samlade verk, *Oeuvres complètes*, i sju band vilka han behöll ända till den 17 oktober (Gauffin 1940: 73).

Aguélis breda religionshistoriska intressen låg i linje med teosofins syfte att studera gamla och nya religioner, filosofier och vetenskaper på jakt efter en underliggande universell sanning. Tillbaka i Paris berättar Aguéli för Bianchini, i ett brev daterat 3 februari 1893:

Studerar antik konst, spec Architecture, som visst måtte vara mitt egentliga område. Antik, Egyptisk, Nubisk, Mexikansk, Indisk, Khmer, Byzantinsk, Persisk, Asyro-Babylonisk, Musulman; Midt upp i den s. k. Mysticismen, som vid närmare undersökning befinnes vara icke-mysticism, utan tankens o. Viljans Kemi o. Matematik el. snarare Kemi o. Physiologi, Swedenborg, Bouddhism, Egyptologie, Mythologie, Bibeln på hebreiska, då den blir alldeles storartadt djupsinnig – hebreiska o. Sanskrit; skall snart börja med Arabiska, Syriac, Kinesiska (Gauffin 1940: 91).¹⁰

Senare på året försökte han lugna sin mor hemma i Sala genom att knyta sina teosofiska intressen till Swedenborg som de då hade gemensam, ”Det är lika mycket målning som filosofi, religion, litteratur. – Kung Oskar lär vara teosof hvilket närmar sig *något* Nya Kyrkan. Åtm. mera än luthers o. påvens läror” (Gauffin 1940: 118). Detta brev är ett tidigt exempel på hur konst, filosofi och religion sammansmälter hos Aguéli.¹¹

¹⁰ Alla brev återges med den stavning de har hos Gauffin, om annat ej anges.

¹¹ I brev framgår också att Aguéli under denna period var influerad av Papus (Gérard Encausse), som i konflikt med Blavatsky kom att dominera fransk teosofi under sena 1880-talet och framåt, och som under denna period kom att föra många från Blavatskys teosofi in i en teosofiskt orienterad martinism (Harvey 2005, spec kap. 4).

Swedenborg finns ständigt där, som en ledstång genom Aguélis mångskiftande verksamheter och ger stadga åt såväl religionsfilosofi, språkstudier som måleri. Även efter det att han konverterat till islam omkring 1898. ”Han tränger allt djupare in i islams läror” skriver Gauffin, ”men därför är han inte färdig att kasta sina gamla ideal över bord. Emanuel Swedenborg är alltjämt honom en djup och klar visdomens källa” (Gauffin 1942: 142). I ett brev till sin mor daterat den 27 mars 1906 ber han henne att hålla sig till de nykyrkliga läror ”som äro mycket vackra o. mycket mera djupsinniga än de statskyrkliga”. Han berättar:

Swedenborg var en stor man o. för att finna hans like i andlig upplysning få vi gå många sekler tillbaka o. i Orienten. Om vi se bort ifrån Kristusnamnet o. ifrån namn o. ord till ting o. verklighet, så finner du Swedenborgs läror d.v.s. en stor del av dem o. de väsentligaste bekräftade sedan *årtusenden* tillbaka. Jag arbetar på ett arbete om de hemliga läror i Orienten o. då (= *när* det blir färdigt) skall man få se huru stora likheter det är mellan Swedenborg o. den heliga skaran av stora själar; jag talar om helgonen o. guds män som ännu i dag beskydda den vanlige dödlige då han lämnar världen o. närmar sig Gud då man ser huru detta andliga ätteled går ifrån de hemliga läror i Egyptens, Assyriern o. Indiens tempel för att stråla som klarast hos de så kallade fakirerna o. dervischerna o. avslutas med det swedenborgska ljuset, då är man nära att se evigheten framför sig. Det är mycket i Swedenborg som jag ej antar; ett o. annat som jag rent av förkastar o. klandrar, men det är kanske för att jag ej rätt förstått honom, men i alla fall är Swedenborg den klaraste ande som Europa har fram bragt sedan tidernas början.

I ett sent brev till skulptören och målaren Knut Åkerberg (1868–1955), skrivet bara månader innan Aguéli dog, överkörd av ett tåg utanför byn L’Hospitalet i Spanien, heter det: ”Kanske minns du att

jag noga studerat Swedenborg? Sedan fann jag Mohyiddin Ibn Arabi o. Laotse...Den som studerar bara en av dessa två, läser vanligtvis ingenting annat.”

Detta sena brev kan tolkas som att den muslimske mystikern Ibn Arabi (1165–1240) eller daoisten Lao-tzu (500-t f.vt.) får ersätta Swedenborg, men läst mot breven ovan och Aguélis egen textproduktion tycks de snarare få komplettera och befrukta varandra. Hans muslimska identitet tycks ha varit mer inklusiv än exklusiv (Sorgenfrei 2013: 163–181). Islam, representerad av Ibn Arabi, adderades till det *bricolage* som var hans religiositet snarare än att ersätta tidigare läromästare och traditioner.

Anarkismen

Emile Bernard var under denna period löst knuten till ett konstnärskollektiv som kallade sig *Les Nabis*, Profeterna. Dessa hade, liksom Arthur Arnould, kopplingar såväl till teosofin som till anarkismen (Deyasi 2012). Gauffin berättar att man i dessa sällskap ofta diskuterade politik och att ”steget [icke tycktes] långt till de kretsar, där man var beredd att med våldsamma medel påskynda utvecklingen” (Gauffin 1940: 64). I juli 1893 deltog Aguéli i kravaller i Paris, och den 10 oktober samma år skrev han i ett brev till konstnären Richard Berg (1858–1919):

Det är en grann skapelse, anarkismen. Det är bestämt det vackraste i vår snuskiga tid. Tänk dig en solnedgång o. en gryning på samma gång. Dynamitardernas storartade, medvetna, lugna heroism; kultur-offrens hämnd; drömmarna hos utopister, intuition, och artister, ett blekt sken, låt vara, men som innesluter de första strålarna från den nya solen.

Våren 1894 greps Aguéli av polisen och sattes i Mazasfängelset, beläget i östra Paris där tågstationen Gare de Lyon idag återfinns, för att ha huserat anarkisten Charles Chatel (1869–1897). Under fängelsevistelsen inledde han en intensiv brevväxling med konstnärsvännen Werner von Hausen där böcker och religion diskuterades, ”bibeln på hebreiska och Den sanna kristendomen” kallar han där sitt dagliga bröd.¹² Härigenom får vi en unik inblick i Aguélis religionshistoriska studier och tankeutveckling. Fängelsebrev till von Hausen får utgöra det huvudsakliga materialet till nedanstående analys av Aguélis Swedenborgsläsningar, hans religionsfilosofi och hur dessa inspirerar hans konstteori och måleri.

Esoterism och modernism

Swedenborgs skrifter och speciellt hans korrespondenslära – föreställningen att jordiska ting är symboler som berättar om en andlig verklighet – utgjorde en viktig inspirationskälla inte enbart till den modernistiska konströrelsen, utan även för de löst sammanhängande religio-filosofiska strömningar som idag ofta går under beteckningen västerländsk esoterism. En av fältets tidiga teoretiker har listat korrespondensföreställningar som ett definierade uttryck för västerländsk esoterism (Faivre 1992: 18–19). Intresse för esoterisk korrespondenslära var också vanligt bland modernismens föregångare och företrädare. Ett i sammanhanget betydande exempel finner vi i Charles Baudelaires (1821–1867) dikt *Correspondances*, i samlingen *Les Fleurs du mal* – Ondskans blommor – från 1857, där människan rör sig genom skogar av symboler.¹³ Aguéli hade alltså Baudelaires samlade verk i packningen sommaren 1892, på Gotland, under den intensiva period

¹² Brev till Werner von Hausen, 19 april 1889.

¹³ För en svensk tolkning av Ingvar Björkeson, se Baudelaire (1986).

av symbolistiskt landskapsmåleri som ska beröras nedan. Baudelaire själv tycks ha kommit i kontakt med Swedenborgs tankevärld genom Honoré de Balzacs (1799–1850) roman *Sèraphita* som även inspirerade Strindberg i hans studier av Swedenborgs skrifter (Wilkinson 1996: 220).

Men, som Wessel (1988: 33) påpekar, antar Baudelaire och Swedenborgs korrespondensläror olika karaktär. Baudelairens intresse var de mänskliga själstillstånden (Leaky 1969), medan Swedenborg ville förstå Gud och skapelsen (Jonsson 1969). För Swedenborg hade allt existerande, även drömmar och fantasier, en djupare mening som gick utöver vardagsbetydelsen. Allt gick att läsa som tecken från andra sidan, tecken som berättar om en monistisk enhet. Allt hänger samman som korresponderande betydelser ”förenade i ett enda vertikalt system, den gudomliga ordningen...och denna gudomliga ordning, alla motsvarigheter sammantagna, bildade en steg eller en trappa mellan Gud och människa” (Bergquist 1996: 17). Hos Aguéli tycks dessa två uppfattningar av begreppet sammanfalla. Var betoningen ligger beror på verksamheten.

Inom den symbolistiska rörelse Aguéli attraherades av syftade poesi och måleri inte till att naturalistiskt avbilda den sinnliga verkligheten, utan istället till att se igenom den och använda dess uttryck som symboler för subjektiva emotioner. Subjektivitet och introspektion ersatte tidigare skönhetsideal, och vad som kom att värderas högst var konstnärlig uppriktighet och känslomässig autenticitet (Wilson 2006: 10). I en klassisk svensk studie över den modernistiska lyriken har denna metod och modell fått stå titel, *Att översätta själen* (Espmark 1975).

Bakgrunden till dessa förändringar, menar konstvetaren Michael Wilson, kan sökas i en reaktion mot 1700-talets upplysningsprocesser och i utvecklingen efter den franska revolutionen. Under 1800-talet framträder filosofer och författare som vänder sig mot rationalism och positivism, en hållning som överförd till konsten lämnade plats för vi-

sionärt och symbolmättat måleri (Wilson 2006: 14). 1800-talets sociala förändringar bidrog också till framväxten av en konstmarknad där aristokratin och kyrkan, konstnärsskråets forna mecenater, fick lämna plats för en konstköpande medelklass.

Härigenom blev konstnärerna friare att välja sina motiv, samtidigt som marknaden nu bestämde vad som var kommersiellt gångbart. En splittring uppstod, med ett progressivt avant-garde på ena sidan, och bruksmålare och borgerlig smak på den andra (Wilson 2016: 16–17). Den kulturella modernismen var liksom de esoteriska sällskapen motkulturella uttryck – reaktioner på tidens ateism, materialism och positivism (Johnsson 2015: 253, Hanegraaff 2013: 36–37) och inom det konstnärliga avant-gardet odlades föreställningar om initierad utvaldhet som ofta överlappade med de esoteriska sällskapens.

Målare som Paul Sérusier (1864–1927) och Aguélis läromästare Emile Bernard eftersträvade en icke-realistisk konst, som ett uttryck för subjektiva upplevelser av världen och såg sin konstnärliga verksamhet som ett närmast religiöst kall. Målaren skulle vara en siare och visionär (Wilson 2006: 23) på samma sätt som Arthur Rimbaud (1854–1891) menade att poeten skulle vara det i sitt ”siarbrev”, *Lettre du Voyant*, från 1871 (Lundqvist 1939).¹⁴ I och med att den moderna konsten frigjorde sig från kyrkan, gjorde den sig själv sakral.

Paul Sérusier grundade 1888 tillsammans med en grupp studenter från *Academie Julian* det ovan nämnda konstnärskollektivet *Les Nabis*, av hebreiskans och arabiskans ord för profet (*nabi*). Utgångspunkten var en liten tavla av Sérusier, målad på locket av en cigarrask, kallad *Le Talisman*. Målningen håller en hög abstraktionsgrad, Sérusier förenklade alla former och uteslöt detaljer och skiftningar så att motivet tycks utgöras av rena färgytor. Titeln – *Talismanen* – pekar mot rörelsens

¹⁴ I *Lettre du Voyant* från 1871, Lundqvist 1939.

intresse för det mystiska (Chassé 1969: 47, Welsh 1986, Deyasi 2012). Emile Bernard var inte medlem i *Les Nabis*, men arbetade så nära dem att han kommit att förknippas med rörelsen. Konsten, menade han, skulle vara ett uttryck för konstnärens andliga upplevelse av den avbildade omvärlden (Chassé 1969: 78).

Nabierna var influerade av sin tids esoteriska sällskap, kallade sin samlingsplats *le Temple* och avbildade varandra klädda som ett ockult prästerskap (Wilson 2006: 25, Deyasi 2012).¹⁵ Medlemmarna var också aktiva inom teosofin. Bernard menade till och med att konst inte kunde uppnå sitt syfte med mindre än att den var teosofisk, och Sérusier att sann konst skulle vara baserad på korrespondensläran (Chassé 1969: 13–14; Sturgis 2008: 148–150). I *Les Nabis* sammanfaller alltså modernistiska, esoteriska och radikalpolitiska strömningar på ett sätt som också är så tydligt hos Aguéli.¹⁶ Det faller sig naturligt att det är hos Bernard han hamnar just under dessa år, och att han via Bernard inte bara undervisas i symbolistiskt måleri, utan också initieras i teosofin och anarkismen.

Swedenborg och Ivan Aguélis religionsfilosofi

I april 1894 grips alltså Aguéli för samröre med anarkister och får spendera nästan ett halvår i Mazasfängelset i Paris. Under denna tid för han en intensiv brevväxling med den finske konstnären Werner von Hausen, där han också redogör för grunddrag i sin religionsfilosofi.

¹⁵ Se t.ex. Sérusiers *Portrait de Paul Ranson en tenue nabique* (1890) eller Paul Ransons *Paysage nabique* (1890).

¹⁶ Marco Deyasi lyfter i sin artikel fram hur mötet mellan symbolism och esoterism i det sena 1800-talets Frankrike också utvecklade anti-koloniala attityder. Detta är ett spår som kan analyseras vidare vad gäller Aguéli, som under åren i Egypten var starkt engagerad i dessa frågor.

Denna brevväxling har samlats och översatts från franskan av Gauffin (1940: 145–179).

I breven låter Aguéli meddela att han trivs ganska bra i fängelset, det är i alla fall ”mindre tråkigt än i Sverige”, och förklarar att han tänker använda tiden till att ”plugga” (6 april). Så gott som dagligen skriver han också till von Hausen och beställer nya böcker; Biblar och Koraner på hebreiska, franska och arabiska. Gång på gång ber han om Johannesevangeliet på arabiska.¹⁷ Grammatikor och ordböcker (arabiska och hebreiska, swahili, hindustani och persiska), språkteoretiska och lingvistiska arbeten. Han vill också ha en bok om muslimsk teologi, om arabernas civilisation, liksom Swedenborgs *Den sanna kristna religionen* och *Om den gudomliga försynen*, han ber om *Arcana Coelestia* liksom *Apocalypsis revelata*. Gång på gång uppmanar han också von Hausen att själv läsa Swedenborg, speciellt *Den sanna kristna religionen*. Den 25 maj skriver han ”Den sanna kristendomen är inte en bok att läsa från början till slut. Jag läser i den nästan varje dag och jag har knappt läst fjärdedelen.”

Monoteism

Tyvärr har vi inte tillgång till von Hausens brev, utan endast svaren från Aguéli. Men det är tydligt att von Hausen ställt någon fråga som rör religion, vilken resulterar i att Aguéli över en serie brev redogör för sin religionsfilosofi. Utläggningen inleds i ett brev daterat 24 april:

Vari min tro består. Vad är kristendomen. – Framförallt: monoteism, d. v. s. tro och trängtan efter ett högsta enda väsen. En superlativ medelpunkt av höghet och universalitet och en livskälla. En skapare, den ende som [äger] ett essentiellt och substansielt liv och ovan allt

¹⁷ Han lär ha lärt sig språk genom att läsa detta evangelium, som han kunde utantill på svenska.

fattbart, skaparen som formar himlarna och jorden av intet och som frambringar ljuset av ordet. Monoteismen är deras religion som hata fetichdyrkan och äga gåvan att samla sig i koncentration.

Tron på en högsta varelse som är ovanför allt, Allah ... Monoteismen är kontentan av Kristi lära, så betydelsefull att den troende muselmanen är mera kristen än de flesta kristna.¹⁸

Partiet är talande. Gud som det absolut översinnliga vilket transcenderar också religionsgränserna, som ett *Enda* mot vilket religionerna – i plural – pekar. Denna i grunden inklusiva, om än i detta textavsnitt kristocentriska, religionsyn tycks samtidigt konfessionslös. Kristi sanna lära är monoteistisk, varför sanna monoteister – vare sig de är kristna eller muslimer – är sant kristna. Det är också en hållning som överensstämmer med teosofins komparativa jakt efter religionernas universella doktrin och eviga sanning (Hammer 2001:141–142). Men det tycks som det är Swedenborg som fört honom dit. Redan i den tredje paragrafen av *Den sanna kristna religionen*, som han alltså dagligen läser i, heter det, i Adolph Boyesens översättning:

Sådan är den kristna tron om Guds enhet [...] Andra folkslag i världen, som hafva religion och sundt förnuft, medgifva att Gud är *En*. Alla Muhamedanerna i sina riken, Afrikanerna i många riken af deras verldsdel och äfven Asiaterna i flere af sina, samt vidare Judarne i vår tid, erkänna detta (Swedenborg 1892: § 3).

¹⁸ I ett brev daterat den 6 maj skriver han: Kristi verk för mänskligheten är att hava instiftat en invigning utanför alla traditioner och alla helgedomar i det han visat att vi äga våra medel till frälsning, inte någon stans utom oss men i oss själva; att vi måste betjäna oss just av dem och inte av några andra ty det finns *lika många pånyttfödelser som det finns syndare* ... Du ser att min Kristus har ingenting att göra med den kulten av den korsfäste martyren...

Swedenborg vände sig mot treenighetsläran, som han menade förleder till polyteism. Gud ska istället förstås i tre väsensdelar (*essentialia*) hos en och samma person (Lamm 1987: 221). *Den sanna kristna religionen*:

Hvarje sak har sina allmänna, och äfven särskilda väsentligheter, hvilka utgöra ett väsende. De allmänna väsentligheterna hos en människa äro hennes själ, kropp och verksamhet...Att dessa tre Väsentligheter, Själ, Kropp och Verksamhet, voro och äro uti Herren Gud Frälsaren, erkänner hvar och en. (1892: § 166–167)

Gud är för Swedenborg Herren, som åskådliggör sig genom att ta kropp i Kristus. Helig ande är Herrens ”kraft, kärlek, sanning, alltid närvarande i skapelsen och i Ordet – den närvaro som Swedenborg kallar *influxus*, inströmning” (Bergquist 1999: 301). Vi ska återkomma till *influxus*, nedan. Den 16 maj knyter Aguéli än tydligare sin tro till Swedenborg. Han skriver:

Till de vänner som läsa Den sanna kristendomen. Författarens tro-sprinciper finns i § 1, andra frasen i hans bok. Han kallar den själv: frontespice och port och huvudinnehåll – d. v. s. utgångsprincip av vilken alla de andra ej äro annat än utläggningar, konsekvenser, korrolarier hur du vill.

Här har du den: människan som lever i kärlekens goda genom trons sanningar och i trons sanningar genom kärlekens goda är i himmelen på samma gång som han lever på jorden.

Till detta tillstånd – att leva i kärlekens goda genom trons sanningar – knyter han också till konstnärens kall i ett brev från den 16 maj:

Man måste emellertid komma ihåg att vi själva ej existera utan vår fria vilja och ju mer vi följa vår fria vilja desto mera äro vi oss själva ... det högsta goda som man kan göra människorna är att skänka dem bruket av sin fria vilja, ty det är att skänka dem sig själva ... Den patetiska konstnären är mänsklighetens store välgörare, inte i egenskap av clown utan genom att utveckla, raffinera, blotta smaken som [motsvarar] den fria viljan i de invigdas krets, spontana infall (som inte uteslutande äro automatiska) – som [äro] mer eller mindre omedvetna hos alla och helt och hållet hos den vulgäre.

Konstnären i kontakt med sitt autentiska själv, och därmed en av de initierade, utvalda. Nabiernas symbolistiska esoterism går igen i dessa rader. Men här ekar också ett stycke ur Swedenborgs *Himmel och helvete*, som vi vet att Aguéli sysselsatte sig med detta år:¹⁹

Viljan är det som gör människan till människa och viljan rör sig icke en hårsman utan glädje ... Det är Herren som genom inflytelse [*influxus*] från sig själv sätter allt i själen och i tankeförmågan i rörelse hos änglar, andar och människor. Han gör det genom att ingjuta kärlek och visdom och denna inflytelse [*influxus*] är det som ger upphov till all glädje (Swedenborg 2016: 113–114).

I breven sammanfaller Swedenborgs hermeneutik med modernismens programförklaringar, Rimbauds krav på konstnären att göra sig till en visionär som kan ”se igenom” det timliga och förmedla det oändliga, Nabiernas esoteriska manér och den romantiska modernismens autenticitetsanspråk och genikult. I flera av breven anknyter Aguéli också till

¹⁹ Bland de manuskript polisen konfiskerade då Aguéli greps var ett med titeln *Suggestions de Swedenborg*. (Sorgenfrei, kommande).

Swedenborgs hermeneutik och korrespondenslära på ett sätt som får betydelse för hans konstsyn. Brevet från den 24 april fortsätter:

Den kanoniska Kristus är det inkarnerade Ordet ... Jag vet inte ännu hur, men Kristus ingiver mig också idén om den antropomorfa förmågan d. v. s. att skänka mänsklig form åt idéerna och åt känslorna, en förmåga som troligen är resultatet av en intensiv och harmonisk kärlek och känd med själens innersta djup, konstnärens och skaparens förmåga, som står i förhållande till det estetiska sinnet.

Guds rörelse är dubbel, tycks Aguéli mena. Genom att ta kropp i Kristus och uttryck i Ordet ger han sig materiellt till känna, samtidigt som dessa manifestationer, för dem som är öppna för guds *influxus*, blir symboler för sina bortomsinniga urbetydelser. Liksom Gud manifesterar sig i Kristus, kan konstnären ”i förhållande till det estetiska sinnet” gestalta idéerna och känslorna ur ”själens innersta djup”. Härigenom kan Aguélis Swedenborgsläsning förstås både som inspirerande och instruerande, som religionsfilosofi och konstteori.

Den stora estetiska ingivelsen

I ett av de första breven från Mazasfängelset berättar Aguéli om sin bibelläsning. Det är den hebreiska skriften han ägnar sig åt och skriver till von Hausen, den 6 april:

Vad denna bibliska poesi är vacker! Den är på en gång teater, arkitektur, skulptur, målning, ornament, musik. Alla konstarter äro förenade i den. Översättningen ger inte mer än benstommen som redan är ett ojämförligt mästerverk. Den är en hel värld, denna lilla bok, om man tar den för vad den är. De äro djupt att beklaga alla dessa som inte se någonting annat än historier, dogmer, system, ockulta vetenskaper,

alla sorts ting, utom den förnämsta, kanske den enda sanna, den stora estetiska ingivelsen, religionernas anda och själ.

Religionernas – åter i plural – anda och själ, skriver Aguéli, är ”den stora estetiska ingivelsen”. Han beklagar dem som inte nått den insikten. En vecka senare, den 13 april, berör han temat igen:

Den historiske Kristus intresserar mig endast helt obetydligt.²⁰ Det är den evangeliske Kristus som jag söker, inkarnationen, ”l’antropomorfisation” – må man kunna förlåta mig detta barbariska ord – av bibelns anda, av semiternas religiösa poesi.

För att återkomma till den historiska sanningen: när man målar en tavla, är man inte ofta [sic] tvungen att utesluta en sak och aksentuera en annan, med ett ord avlägsna den från naturen för att upphöja el. förvandla den. Varför inte medgiva samma sak i den literära konsten? Läs alltså bibeln som man läser den bysantinska, den medeltida, den egyptiska konsten. Blind för den stora estetiska ingivelsen ser man däri intet annat än monstruositeter. Om du i din bibel söker historiska fakta o. s. v. och inte den mäktiga ingivelsen som andas där, ser man där endast absurda sagor.

I enlighet med symbolismens program ville han som konstnär – snarare än naturalistiskt återge naturen – återge dess bakomliggande, andliga betydelse. Han ville ”avlägsna den från naturen för att upphöja el. förvandla den.” I ett brev daterat 21 maj, säger han sig, som konstnär, inte kunna tänka sig ”en materia utan en andlig motsvarighet.”

²⁰ Den 24 april ber han dock om Renans *La vie du Christ*, ”för att en smula lära känna Kristi miljö och de judiska antikviteterna.”

Swedenborg menade att bibelböckerna *kan* läsas som historiska fakta, men att de främst har en djupare, andlig, betydelse som framställer helt och hållet andra saker. Skriftens egentliga innehåll, skriver Martin Lamm, blir alltså ganska skilt från vad dess läsare i allmänhet utläser av den (Lamm 1987: 213). Swedenborgs andliga värld är uppdelad i tre skikt; ett himmelskt, ett andligt och ett naturligt. Den naturliga människan – som Aguéli ovan kallar de vulgära – kan inte komma bortom bokstavsmeningen, medan de andliga ser den inre meningen. De, till sist, som kan frigöra sig från ”kroppens eldar” kan närma sig Ordets centrum, ”Guds rena kärlek och vishet” (Bergquist 1999: 356). Vi får anta att de Aguéli räknar till den invigda kretsen återfinns i de två senare kategorierna.

Bibelläsaren kan avancera mellan dessa nivåer genom att avkoda överensstämmelser, korrespondenser mellan dem. Genom att rätt se och förstå det naturliga, anar man dess andliga betydelse vilken kan leda till himmelsk insikt. ”Varje naturligt ting är en ’representation’ av ett andligt ting och detta av ett gudomligt” (Lamm 1987: 85). Swedenborgs *Arcana Coelestia*, som gavs ut i åtta volymer mellan 1749–1756, redogör för den andliga uttydningen av de två första Moseböckerna.

För att frigöra andemeningen ur texten behöver läsaren öppna sig för Guds verksamhet vilken Swedenborg beskriver som ett inflöde, *influxus*, i sinnevärlden. Bergquist kallar detta för ett ”hjälpande inflytande från högre makt” (Bergquist 1996: 62). I en studie över Swedenborgs korrespondenslära skriver Inge Jonsson: ”Från den andliga solen (Gud) utflödar värme och ljus ned till människan, varmed värmen flödar in i hennes vilja och ljuset i förståndet (Jonsson 1969: 198). Genom en sådan *influxus spiritualis* fick Swedenborg själv tillgång till bibeltexternas andemening.

Aguéli är intresserad av bibeltextens andliga djupdimension, den berättelse om Gud den egentligen utgör. ”Den stora estetiska ingivelsen” – på originalbrevets franska heter det *La grande suggestion esthétique*

*tique*²¹ – får drag av Swedenborgs *influxus spiritualis*. Den inflödande andliga inspirationen som hjälper läsaren att se den vackra undermeningen, ”kärlek och visdom och...glädje” (Swedenborg 2016: 114), bakom berättelsernas monstruositeter och absurda sagor. Konstnärens uppgift är att skänka form åt idéer och känslor, det beskrevs ovan som ”en förmåga som troligen är resultatet av en intensiv och harmonisk kärlek och känd med själens innersta djup ... som står i förhållande till det estetiska sinnet.”

Aguéli använder ordet *suggestion*, som stammar ur latinets *suggerere*, ”inspirera”, och i franskan har betydelser som ”inspiration” och ”impuls”, liksom ”association” och ”allusion” (Robert 1985: 15–16). Den etymologiskt intresserade Aguéli väljer alltså ett ord som i sig kan sägas sammanfatta Swedenborgs korrespondenslära. Han tycks också använda *estetik* i den filosofiska betydelse det gavs av filosofen Alexander Gottlieb Baumgarten (1714–1762), som sinnesförnimmelse, den mänskliga förmågan att förnimma det sköna (Hammermeister 2002: 4, 7) vilket i sin tur definieras som ”en sinnlig framställning av det fullkomliga.”²² Den 26 juni skriver Aguéli om estetiken, som ”den sanna poesin ... en klar förnimmelse av tingen [som består] just i att finna idéerna i luften.”

”Den stora estetiska ingivelsen” skulle då syfta till läsarens, målarens förnimmelse av det sköna, det andligt sanna vilket blir tillgängligt genom gudomlig inspiration. En hållning som samtidigt rimmar väl med symbolismens konstnärsideal och romantiska genikult. Dessa teman återkommer i ett långt, mäktigt brev daterat den 6 maj, där måleri, konstteori och religionsfilosofi sammanfaller:

²¹ Nationalmuseum, Ivan Aguélis arkiv, Korrespondens, 3:3, Aguéli till von Hausen.

²² *Ordbok öfver svenska språket. H. 63–65, Eloge-Exulant.* (1922). Lund: C.W.K. Gleerups förlag, spalt E 741, band 7.

Medgiv att ett landskap kan återge ett själstillstånd. Det monoteistiska landskapet är mycket soligt, belyst av en genomträngande sol, av ett ljus tillräckligt starkt att låta luftperspektivet undantränga linjeperspektivet, i det anden behärskar materian ... Religionen är bestämmande för solen i landskapet i mitt inre. Se där varför jag älskar monoteismen och den arabiska anden ... Om landskapet är själens spegel så svara himmel och lointain [det fjärran/avlägsna] mot de höga och intima principerna och förgrundsplanet mot de lägre principerna. – När man reser ser man ständigt himlen orörlig medan terrängens plan växla utan uppehåll, det första varje ögonblick, det andra mindre snabbt och lointainen nästan ej alls. – Vem finner väl en moralisk tillfredsställelse, vem ett "sine qua non" för den inre jämvikten; s. a. s. sin centrum gravitatis i föremålen i första planet, en närsynt begåvning, fallen för fetichdyrkan och lättköpta nöjen, som går från misstag till misstag, och när hans idol har krossats, vilket förr eller senare kommer att inträffa, kommer att omedelbart kastas omkull. Låt oss då bryta ner våra idoler, innan de förorsaka vårt fall.

Se där min religion i sammandrag. Perspektivisk logik.

Perspektivisk logik. Det sköna relaterar hos Swedenborg till det sanna, goda, ordnade. Det goda blir synligt i relation till dess motsats (Williams-Hogan 2010: 109). I *Änglavisheten och den Gudomliga Försynen* skriver Swedenborg:

Man kan nämligen inte lära känna huruvida det goda är annat än genom jämförelse med ett mindre gott och genom dess motsatsförhållande till det onda. All förmåga att kunna förnimma och lära känna någonting uppstår av en sådan jämförelse, ty det godas och det sannas beskaffenhet uppfattas genom jämförelse, eftersom man därigenom förnimmer och känner allt det behagliga genom det mindre behagliga och t o m genom det obehagliga, allt vackert genom det mindre vackra och t o m genom det fula (Swedenborg 1981: § 24).

Bilden av perspektivförskjutningarna under resa – den fjärran, oändliga himlen som tycks stillastående mot den förbirusande terrängen närmast återfinner vi även i hans måleri, ett måleri som kan ses stå i relation till Aguélis swedeborgianskt färgade religionsfilosofi.

Swedenborgs inflytande på Aguélis måleri

I det ovan delvis citerade brevet till Bianchini från den 3 februari 1893 heter det att Aguélis till synes disparata aktiviteter, ”studierna i Konst, Religion o. Mythologie, Philosophie, Språk” alla syftar till ett gemensamt, ”det stora målet *Symbolismen* – Läran om Correspondencerna mellan den synliga världen o. verkningarnas – Ty det är på Symbolerna som den nya Verlden skall lefva.”

Förstår vi Aguéli primärt som målade konstnär tycks språk- och religionsstudierna ständigt föra honom på avvägar. Men mycket i Aguélis brev och biografi antyder att han ville skapa en syntes av alla sina till synes disparata aktiviteter och intressen. I brevet till Bianchini heter det vidare:

För övrigt, ju mer man studerar symbolismen o. correspondencerna ju mera ser man hur skarpt vetenskaplig, hur allmängiltig o. hur litet arbiträr, godtycklig o. conventionell den är. Jag är absolut övertygad om Symbolismens djupa sanning; lika litet tvivlar jag på den som på att jag lefver, det är erfarenhet. Erfarenheten såväl från mina djupaste, intimaste tankar, från mina allvarligaste meditationer, undersökningar af mitt inre, samtal med mig själv i öknar af olika slag. Likasom Erfarenhet från Historien, Konsten, människorna, de positiva vetenskaperna. Jag ger dig här denna ”Trosbekännelse” ty hvarje ärlig övertygelse är ett vittne (Gauffin 1940: 91–92).

Att Swedenborgs korrespondenslära på ett filosofiskt plan gifts samman med Bernards symbolism står klart. Men kan en sådan inspiration spåras även i hans konst? Omvandlades teori till praktik?

Konstvetaren Hans Henrik Brummer (f. 1937) har lagt fram hypotesen att Aguélis ofta skiktade himlar skulle kunna vara inspirerade av Swedenborgs lära om himlen som uppdelad i två riken.²³ På ett liknande sätt menar konstvetaren Niclas Franzén att Aguéli i början av 1890-talet målade treskiftade himlar, vilket även det skulle kunna korrespondera med Swedenborgs läror:

Det finns tre himlar, och dessa är synnerligen distinkta i förhållande till varandra: den innersta eller tredje himlen, den mellersta eller andra himlen och den yttersta eller första himlen. De följer efter varandra och står i... förhållande till varandra.²⁴

Som vi sett ovan relaterar detta samtidigt till andra tretal av betydelse för Swedenborgs korrespondenslära; Gud, Kristus, *influxus*; kropp, själ, verksamhet; ord, andemening, himmelsk mening. Gauffin imponeras av målningen *Stockholmsutsikt* ”med dess klingande, hela färgplan” vilka ”äger en intensiv, suggestiv kraft.”

Den underliga båglinjen i luften som delar upp denna i två skikt av ett mörkare och ett ljusare blått är onekligen en ypperlig konstnärlig effekt, men har givetvis från första stund väckt undran (Gauffin 1940: 84).

²³ <http://auktionsverket.se/aktuellt/ivan-agueli-pa-klassiska/> (besökt 2017-03-25).

²⁴ Swedenborg 1986: 40, se även Swedenborg 1995: 247.

Ivan Aguéli, *Stockholmsutsikt - husgavlar under himmelsbåge* (1892),
Foto: Stockholms auktionsverk

Aguéli själv ska, när han tillfrågades om dessa märkligt skiktade himlar, ha svarat ”Ser du, det är min pincenez som gör att jag ser det på det viset” (Gauffin 1940: 84). Oavsett om Aguéli i sitt tidiga 1890-talsmåleri ville återge teologiska läror från Swedenborg, är det klart att flera av hans målningar från denna tid tycks sträva efter att återge sådana ”monoteistiska landskap” han skriver om i brevet till Bianchini. I flera av dessa står skimrande avlägsna himlar i centrum, och låter sig accentueras av näraliggande vegetation. Ett exempel finner vi i målningen *Slätten* från 1892, där den höga ljusa himlen som upptar två tredjedelar av tavlan kontrasterar mot den mörka marken i tavlans nedre tredjedel. Tittar vi på tavlan som utsikten från ett tågfenster kan vi tänka oss himlen stillastående, och marken närmast framträder som

Ivan Aguéli, *Slätten* (1892), Foto: Moderna museet

förbirusande. Tavlan kan förstås som ett manifest exempel på Aguélis perspektiviska logik, hans monoteistiska landskap.

Kort efter det att Aguéli målade de Stockholmsmotiv i vilka Brummer och Franzén ser influenser från Swedenborg, reser han till Gotland för att måla några av sina mest kända dukar som *Gotländskt landskap* (flera med samma titel), *Motiv från Visby 1 & 2* (1892). De senare ser Gauffin som typiska för denna period, ”hållna i rödgult med skarpa skuggor i blått, grönt och violett och himmel gående från gult till blågrönt med moln i violett rosa och blekgrönt” (Gauffin 1940: 84–85). I dessa målningar har resultatet, fortsätter han, ”blivit något helt annat än konstnärens Stockholmsbilder med deras djupa klangfärg. Intrycket är på ett obeskrivligt sätt subtiliserat” (Gauffin 1940: 86). Gauffin tolkar detta måleri mot Baudelaires dikt *Correspondances* och dess symboltyngda naturskildringar:

I Aguélis dikter i färg över gotländska motiv – något bättre namn kan jag inte ge dem – i dessa visioner med deras blandning av stilla

ljuvlighet och ”skämnda vällukter” känna vi igen något av den ogripbara oändlighet liksom av det bestickande sinnesrus, som Baudelaire besjunger i *Correspondances* (Gauffin 1940: 88).

Men kanske är Aguélis Gotlandsmåleri från 1892 där fjärran, skiktade himmelsformationer i blått, gult och violett dominerar, ännu tydligare inspirerat av Swedenborg? Året därpå, 16 mars 1893, skriver han till Richard Berg:

A propos symbolism tager jag mig friheten göra en kanske något banal anmärkning. Att varje sak – färg, ljus i musiken eller språket, figur, siffra o. s. v. – symboliserar fler högst olika, vanligen diametralt motsatta idéer. Det är vanligen platsen uti kompositionen, som bestämmer, så att säga väljer, vad saken i fråga betyder för tillfället. För övrigt inom den verkliga symbolismen är *intet godtycke möjligt* (Gauffin 1940: 94–95).

Brevet till Berg innehåller även citat från Frédéric Portals (1804–1876) studie *Des couleurs symboliques dans l'Antiquité, le Moyen-Age et les temps modernes* (1837) vilken Aguéli skrev av – troligtvis någon gång under dessa år i början av 1890-talet. Aguéliarkivet på nationalmuseum i Stockholm visar att han i flera fall skrev av böcker han inte hade råd att köpa. Gauffin citerar några stycken ur Aguélis avskrift:

Vitt är Guds symbol, guld och gult beteckna Ordet eller uppenbarelsen och rött och blått helgelsen eller den Helige Ande.

Rosafärgen lånar sin innebörd från rött och vitt. Rött är symbolen för den gudomliga kärleken, vitt för den gudomliga visheten, föreningen av två färger skall beteckna: kärleken till den gudomliga visheten.

Varje färg har enligt den princip vi fastställt en dubbelbetydelse, gudomlig och helvetisk. Den gudomliga kärlekens symbol blir tecknet för egoismen, hatet, den helvetiska kärleken. Djävulen uppträder klädd i rött och offergärningarnas eld skall äga sin motsvarighet i helvetets eld.” (Gauffin 1940: 96)

Gauffin tycks inte själv ha haft möjlighet att studera Portals bok. Han beskriver den som ett ”synnerligen sällsynt arbete (jag har förgäves sökt det på Bibliothèque Nationale)” (Gauffin 1940: 96). Wessel ägnar boken och dess inflytande ett eget avsnitt i sin studie, men tycks inte heller hon kommit över boken, ”Det är ett svåråtkomligt verk, av teosofisk karaktär, utgivet i Paris 1837. Avskriften finns i Nationalmuseums arkiv, och originalet torde enligt Aguélis sidhänvisningar ha omfattat omkring 300 sidor” (Wessel 1988: 41).

Idag är Portals bok lättare att komma över och det står klart att han delvis baserade sin studie på Swedenborg.²⁵ ”Den doktrin jag här presenterar,” skriver han, ”har framförts av Pico de la Mirandola och till fullo konfirmerats av Swedenborg” (Portal 1837: 96). Men redan den avskrift Gauffin presenterar i sin bok pekar mot Swedenborg, och partiet om ”rosafärgen” är en direkt parafras på ett stycke från *Arcana Coelestia* (Swedenborg 1862–1912):

Den vita färgen betecknar det sanna som är trons (§ 9467).

”Guld och silver” betecknar gott och sant i allmänhet (§ 9462).

²⁵ Wessel skriver att Portal aldrig nämner Swedenborg, ”men anknytningen måste påpekas och var väl känd och var väl känd av Aguéli.” (Wessel 1988: 42).

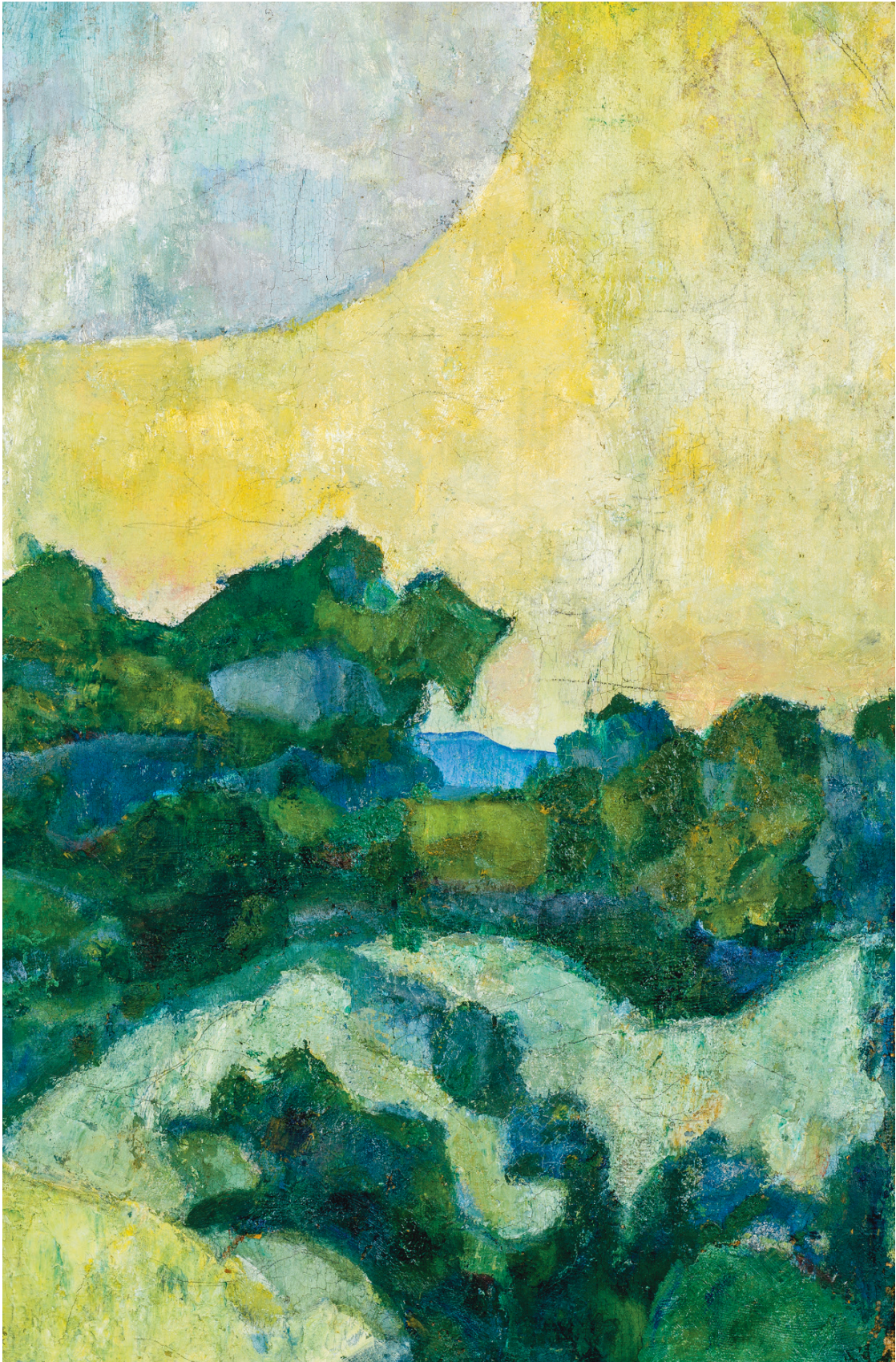
”Och purpur”, att det betecknar himmelsk kärlek till det goda, är tydligt utaf det som ”purpur” betecknar, nämligen himmelsk kärlek till det goda. Orsaken att denna betecknas som ”purpur”, är den att med den röda färgen betecknas den himmelska kärlekens goda. Det är nämligen tvenne grundfärger, från vilka de övriga härröra, den röda färgen och den vita färgen. Den röda färgen betecknar det goda som är kärlekens, den vita färgen det sanna som är trons. Att den röda färgen betecknar det goda som är kärlekens, är emedan den nedstiger från elden, och ”eld” är kärlekens goda; och att den vita färgen betecknar det sanna som är trons. Är emedan den nedstiger från ljuset, och ”ljus” är trons (§ 9467).

Vi återfinner färgerna i Aguélis måleri från tiden. Bland annat i det gotländska motiv som hänger på Aguélimuseet i Sala, där himlens märkliga molnformation i purpur samtidigt kan ses återspeglas i vad som tycks vara ett vattendrag, eller kanske en klippformation, på marken.²⁶

Kanske är det inte endast hans skiktade himlar som inspirerats av Swedenborg utan även färgvalen? Kanske rör det sig här om ett swedenborgianskt måleri, som kan avkrävas ytterligare information utifrån dessa färgscheman?

Samtidigt ska inte teori och praktik i allt för hög grad blandas samman. Man kan inte, som Wessel uttrycker det, tolka Aguélis måleri som man löser en rebus (1988: 45). Men här finns material för vidare, tvärvetenskapliga, religions- och konsthistoriska, studier.

²⁶ Symbolist- och synkretismålarna lät gärna på ett liknande sätt himmelsfenomen återspeglas – korrespondera – i sjöar och vattendrag (se till exempel den ovan nämnda *Le Talisman* av Sérusier).

Ivan Aguéli, *Gotländskt landskap* (1892), Foto: Prallan Allsten, Aguélimuseet, Sala

Referenser

- Appelgren, Göran och Ekengren, Bert (2002). *Svenskarnas syn på Swedenborg under 1800-talet*. Swedenborgiana 2000/2001. Stockholm: Svenska Swedenborgsällskapet.
- Baudelaire, Charles (1986). *Det ondas blommor*. Stockholm: Norstedts.
- Bergquist, Lars (1999). *Swedenborgs hemlighet: om Ordets betydelse, änglarnas liv och tjänsten hos Gud: en biografi*. Stockholm: Natur & kultur.
- Boyesen, Adolph, Theodor (1889). *Hvarför är det vår pligt att behandla djuren med godhet? Föredrag vid Djurvännernas nya förenings årssammanträde den 29 Mars 1889*. Stockholm.
- Chassé, Charles (1969). *The Nabis & Their Period*. London: Lund Humphries.
- Deyasi, Marco (2012). *Community Without Borders: Symbolism, Theosophy and Anti-Colonialism in France, c. 1890*. Opublicerad artikel.
- Espmark, Kjell (1975). *Att översätta själen: en huvudlinje i modern poesi - från Baudelaire till surrealismen*. Stockholm: Norstedts.
- Franzén, Niclas (2014). ”Bortom verklighetens utmarker: Symbolismens teori och metafysik ur ett svenskt perspektiv.”, sid 20–135 i *Konstvetaren*.
- Gauffin, Axel (1940–1941). *Ivan Aguéli: människan, mystikern, målaren*. Stockholm: Sveriges Allmänna Konstförening.
- Godwin, Joscelyn; Chanel, Christian & Deveney, John P. (red.) (1995). *The Hermetic Brotherhood of Luxor: Initiatic and Historical Documents of an Order of Practical Occultism*. York Beach, Me.: S. Weiser.
- Hammer, Olav (2004[2001]). *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Theosophy to the New Age*. Leiden: Brill.
- Hammermeister, Kai (2002). *The German Aesthetic Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hanegraaff, Wouter J. (2013). *Western Esotericism: A Guide for the perplexed*. London: Bloomsbury.
- Harvey, David Allen (2005). *Beyond Enlightenment: Occultism and Politics in Modern France*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Johnsson, Henrik (2015). *Det oändliga sammanhanget: August Strindbergs ockulta vetenskap*. Stockholm: Malört.
- Lamm, Martin (1987[1915]). *Swedenborg: en studie över hans utveckling till mystiker och andeskådare*. Nyutg. Johanneshov: Hammarström & Åberg.

- Leakey, Felix William (1969). *Baudelaire and Nature*. Manchester: Manchester University Press.
- Lundkvist, Artur (1939). *Ikarus flykt*. Stockholm: Bonnier.
- Marie-José Delalande (2007). *Le mouvement théosophique en France 1876–1921*. Avhandling, Université du Maine.
- Ordbok öfver svenska språket. H. 63–65, Eloge-Exulant*. (1922). Lund: C.W.K. Gleerups förlag.
- Portal, Pierre Paul Frédéric (1837). *Des couleurs symboliques dans l'antiquité, le moyen-âge et les temps modernes*. Paris: Treuttel et Würtz, Libraires.
- Robert, Paul (1985). *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. 2. éd. Tome IX, Suc – Z. Paris: Le Robert.
- Sillén, Tor (red.) (1930). *Minnen från skoltiden av gotlänningar*. Göteborg: Eget förlag.
- Sorgenfrei, Simon (2013). *American Dervish: making Mevlevism in the United States of America*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Sorgenfrei, Simon (kommande). *Swedenborgs inflytelser. Om ett ofärdigt manuskript av Ivan Aguéli*.
- Strindberg, August (1898). ”Swedenborg i Paris.”, i *Holmia: illustrerad skrift*. Stockholm: Beijer.
- Strindberg, August (1987[1917]). *Samlade skrifter. D. 27, Prosabitar från 1890-talet*. Stockholm: Bonnier.
- Swedenborg, Emanuel (1862–1912). *Arcana coelestia: Himmelska hemligheter, som innehållas i den heliga skrift eller Herrans ord, och nu blifvit upptäckta ...* Christianstad: Lang.
- Swedenborg, Emanuel (1892). *Den sanna kristna religionen, som innehåller hela läran om Gud för den nya kyrkan* / öfvers. från latinska urskriften som utkom 1771 medelst Adolph Theodor Boyesen.
- Swedenborg, Emanuel (1981). *Änglavisheten om den gudomliga försynen*. Stockholm: Skandinaviska Swedenborgssällskapet.
- Swedenborg, Emanuel (1986). *Om himlen och dess under och om helvetet enligt vad jag hört och sett*. Proprius, Stockholm.
- Swedenborg, Emanuel (1995). *Arcana caelestia: (den inre, andliga meningen i Första och Andra Moseboken)*, Proprius, Stockholm.
- Swedenborg, Emanuel (2016). *Memorabilier*. [Ny utg.] Stockholm: Molin & Sorgenfrei.

- Welsh, Robert P. (1986) "Sacred Geometry: French symbolism and early abstraction", i Klint, Hilma af; Ringbom, Sixten; Fant, Åke; Tuchman, Maurice; Freeman, Judi & Blotkamp, Carel (red.) *The spiritual in art: abstract painting 1890-1985*. New York: Abbeville Press.
- Wessel, Viveca (1988). *Ivan Aguéli: porträtt av en rymd*. Stockholm: Författarförlaget.
- Wilkinson, Lynn R. (1996). *The dream of an absolute language: Emanuel Swedenborg and French literary culture*. Albany: State University of New York Press.
- Williams-Hogan, Jane (2012). "Emanuel Swedenborg's Aesthetic Philosophy and Its Impact on Nineteenth-Century American Art.", sid. 105-124 i *Toronto Journal of Theology*, Vol. 28, No. 1.
- Wilson, Michael (2006). *Rebels and Martyrs. The Image of the Artist in the Nineteenth Century*. London: National Gallery Company.

Websidor

<http://www.swedenborgsminneskyrka.se/sv/historien/sallskapet-nya-kyrkans-bekannare> (2017-03-25).

<http://www.swedenborgsminneskyrka.se/sv/historien/1873-ars-dissenterlag> (besökt 2017-03-25).

<http://www.swedenborgsminneskyrka.se/sv/historien/sallskapet-nya-kyrkans-bekannare> (besökt 2017-03-25).

Opublicerat material

Mejl från registrator Jonathan Bjuggren på KB, 2017-03-03.

Mejl från Necim Boukhchana på KB, 2017-03-09.

Nationalmuseum, Ivan Aguélis arkiv, Korrespondens, 3:3, Aguéli till von Hausen..